

Kan fotografie stigma verminderen?

P. SIENAERT

‘Fotograferen betekent belangrijkheid verlenen’
Susan Sontag (2010 (1973))

Stel je een tentoonstelling voor over psychiatrie, met portretten van mensen met een ernstige psychiatrische problematiek. Doel van de tentoonstelling is het stigma uit de wereld helpen. Wanneer is het doel bereikt?

Pionier

Het portretteren van patiënten is al zo oud als de fotografie zelf. Hugh Welsh Diamond, een Brits psychiater en gepassioneerd fotograaf, toont al in 1852 portretten van patiënten waarin hij verschillende *‘types of insanity’* illustreert (Gilman e.a. 1976). De foto's, zichtbaar met de meeste zorg gemaakt, tonen vooral vrouwen, sereen poserend in een meestal sober, maar stijlvol decor, de elleboog rustend op een bijzettafeltje, ondeugend glimlachend in de lens kijkend of eerder verlegen of depressief gedrukt en gebogen.

FIGUUR 1 Melancholie, Hugh Welsh Diamond, 1852

Na hem, en tot diep in de twintigste eeuw, werden in vele ziekenhuizen in Europa patiënten gefotografeerd, vaak als een vorm van inventarisatie, maar ook vanuit een fysionomische invalshoek, met als doel psychopathologische toestandsbeelden te documenteren en de ziekte, eerder dan de zieke, in beeld te brengen.

Anders-zijn

Naar het einde van de twintigste eeuw wordt fotografie meer dan voorheen als kunstvorm beschouwd. De camera wordt het instrument van de kunstenaar, en minder dat van de wetenschapper (Gierstberg 2008). En ook al wordt dat instrument met het grootste respect gehanteerd, de foto's in hedendaagse projecten zoals die van Stephan Vanfleteren, Michiel Hendryckx, Indra Struyven en Lieve Blancquaert, blijven foto's van patiënten, van 'gevallen' waarbij in één oogopslag het 'anders' zijn zichtbaar is. De projecten hebben als doel te destigmatiseren, deels door de 'gewoonheid' van psychiatrie te benadrukken.

Dat is ook zo in Duurkoops *'Psychiatrie terug in de stad'* over de verhuizing van de patiënten van het Ziekenhuis Santpoort naar de Amsterdamse binnenstad (Duurkoop 2008), of in Luuk Kramers *'Gewone mensen wonen in gewone huizen en eten gewone pap'*, een fotoreportage over patiënten in 'Het Hooghuys' in Etten-Leur (Kramer & van Rijswijk 1987). Maar, *'zelfstandig zijn is geen synoniem voor lijken op iedereen en niemand'* (Blancquaert e.a. 1996). Ook al *'eet je gewone pap'*, een opmerkelijke blik herkent de man met schizofrenie, de chronische patiënt. De foto's tonen de stigmata van de psychiatrische stoornis: de blik verradt het lijden, het lichaam toont zich beïnvloed door de aandoening of de behandeling ervan. De fysionomische kenmerken van anderhalve eeuw geleden zijn er nog, alleen anders: *'Bodies slump just a shade more than you've ever seen bodies slump before. Flesh seems to respond more to gravity than to muscle and bone.'* (Jacobs 1979). Ook de moderne fotografie kan de geportretteerde patiënt niet van stigmata verlossen. Uiteraard niet: patiënten met een ernstige en langdurige psychiatrische aandoening kunnen zich niet zomaar van hun ziekte ontdoen. *'Parfois je vais mal. Ça se voit à ma tête'* (Winckler 2011). Maar als (mede door) het tonen van de stigmata van het ziek-zijn bij de toeschouwer niet langer de negatieve connotatie van '(het) anders zijn' wordt opgeroepen, is de opdracht zonder meer geslaagd. Alleen, zo ver zijn we nog niet.

'Gewone' mensen?

Een 'destigmatiserende' tentoonstelling met portretten van mensen met een ernstige psychiatrische problematiek zou ook geslaagd kunnen zijn als de bezoeker naar buiten stapt met het gevoel dat de foto's die hij of zij net heeft gezien foto's waren van 'gewone' mensen, waaraan 'niets bijzonders' is te merken.

Een ernstige aandoening en de behandeling ervan tonen zich vaak, soms onverbiddelijk. Maar soms ook niet! Een grote groep mensen met een ernstige psychiatrische problematiek, een bipolaire stoornis bijvoorbeeld, dragen niet meteen de stigmata van hun ziekte. Ze herstellen na een manische episode, worden uit het ziekenhuis ontslagen en gaan weer aan het werk. Niemand weet dat ze 'ziek' zijn. Over hun bipolaire stoornis wordt niet gesproken. Die is er wel, maar je ziet die niet. En ze durven het gesprek niet aan met hun baas om vrijstelling van ploegendienst te vragen omdat dat hun dag-nachtritme te zeer verstoort. Ook deze mensen gaan gebukt onder het stigma. Deze groep van patiënten ontbreekt in (de geschiedenis van) de psychiatrische fotografie.

AUTEUR

PASCAL SIENAERT, psychiater en psychotherapeut, Zorgprogramma Stemmingsstoornissen en Dienst ECT, Universitair Psychiatrisch Centrum – KU Leuven, campus Kortenberg, Kortenberg, en docent Faculteit Geneeskunde, KU Leuven.

CORRESPONDENTIEADRES

Pascal Sienaert, Universitair Psychiatrisch Centrum – KU Leuven, campus Kortenberg, Leuvensesteenweg 517, 3070 Kortenberg, België.
E-mail: pascal.sienaert@uc-kortenberg.be

Geen strijdige belangen meegegeeld.

TITLE IN ENGLISH

Can photography reduce stigma in psychiatry?

FIGUUR 2 A mesure, Sylvain Gouraud, 2011

Kwetsbaarheid

De foto's van de jonge Franse Sylvain Gouraud (2011), of de Amsterdamse Annaleen Louwes (2003; 2007) komen in de buurt. Louwes portretteert zowel psychiatrische patiënten als 'gewone' mensen, en het is niet (altijd) zichtbaar wie tot welke categorie behoort (Tinga 2010). Ook Gouraud gaat expliciet niet op zoek naar de ziek(t)e, maar naar de kwetsbaarheid van een mens (die is opgenomen in een psychiatrisch ziekenhuis). De toeschouwer mag dan wel deze kwetsbaarheid ervaren, de stigmata spatten niet van het canvas. Ook dat is destigmatiserend.

 Erik Thys gaf commentaar op een vorige versie van de tekst.

LITERATUUR

- Blancquaert L, Hendryckx M, Verbeke J. Gezocht Gezicht: Portretten 1860-1996. Gent: Museum Dr. Guislain; 1996.
- Duurkoop P. Psychiatrie terug in de stad. Haarlem: Het Dolhuys; 2008.
- Gierstberg F. De belangeloze fotografie van Pim Duurkoop. In: Duurkoop P, red. Psychiatrie terug in de stad. Haarlem: Het Dolhuys; 2008.
- Gilman SL, Diamond HW, Conolly J, Gilman SL. The Face of madness : Hugh W. Diamond and the origin of psychiatric photography. New York: Brunner/Mazel; 1976.
- Gouraud S. A mesure. Trézélan: Filigranes Editions; 2011.
- Jacobs KF. Ward 81. In: Mark ME, red. Ward 81. New York: Simon and Schuster; 1979.
- Kramer L, van Rijswijk A. Gewone mensen wonen in gewone huizen en eten gewone pap. Beelden uit de psychiatrische inrichting 'Het Hooghuys', 1983-1987. Etten-Leur: Het Hooghuys; 1987.
- Louwes A. Onrustige Studies. Den Dolder: Het Vijfde Seizoen; 2003.
- Louwes A. Minor Details. Amsterdam: Van Zoetendaal; 2007.
- Sontag S. Over fotografie. Amsterdam: De Bezige Bij; 2010 (1973).
- Tinga F. Iedereen is kwetsbaar. Oude en nieuwe portretten in Het Dolhuys. Tubelight. Amsterdam: Stichting Tubelight; 2010.
- Winckler M. Tu l'as vue, ma tête? In: Gouraud S, red. A mesure. Trézélan: Filigranes Editions; 2011.